

Transilvania — vatră a teatrului cult românesc

Multă vreme, istoriografia noastră de teatru a stăruit în greșeala de a privi zorii teatrului cult românesc ivindu-se la Iași, în 1816, când G. Asachi a prezentat, în casele hatmanului Costache Ghica, pastorală *Mirtil și Hloe* de Florian, cu tineri din protipendadă, școliti atunci în particular.

Deși încă din 1897 D. Ollănescu-Ascanio, în lucrarea sa *Teatrul la români*, înregistrase texte și reprezentații teatrale în Transilvania veacului al XVIII-lea, pînă de curînd multe condeie au ignorat adevăratul act de naștere al teatrului nostru cult, socotindu-l un simplu „teatru școlar”. Ca și cum spectacolul ieșean al lui Asachi din 1816 și cel din București, din 1819, de la „Cișmeaua roșie”, n-au fost însușite tot de școlari... Atît de tari sînt prejudecățile!

Documentele și solide cercetări științifice indică Blajul secolului al XVIII-lea drept leagănul teatrului național. În 1754, strădaniile episcopului Petru Pavel Aron întru luminarea alor săi sfîrșesc întru deschiderea a trei școli românești: școala de obște sau elementară, școala secundară, numită și latinească, școala superioară sau seminarul. Trei trepte didactice pentru împlinirea spirituală a generației deschizătoare de orizonturi naționale — generația *Școlii ardelenice*. În acest mediu de austeritate canonică, dar și de temeinic studiu latinesc și românesc, se luptă și pentru întemeierea „primei scene stabile românești”, cum avea să spună peste un veac G. Bariț, el însuși animator, actor, dramaturg.

„Cele dintîi licăriri ale interesului românilor din Ardeal pentru teatru se confundă cu întîile manifestări ale acestora pentru o viață politică și culturală în

spirit național”, apreciază Ion Breazu („Teatrul românesc în Transilvania pînă la 1918”, în vol. *Literatura Transilvaniei*, Casa școalelor, 1944), gîndindu-se mai ales la fapta lui Grigore Maior, doctor al colegiului „De propaganda fide” din Roma, directorul școalelor blăjene. Cel numit în bătrîne acte „învățător limbilor și, după vreme și putîntă, a științelor”, însoțindu-se cu „didascalus latinus Zacharias” (Zaharia) și cu „Basilus Caeus” (Vasile Orbul), profesori. „urzește” pentru elevii școlii elementare și ai celei latinești un „exercitium” de teatru.

Reprezentările celor 13 școlari-interpreți ne sînt cunoscute din scrisoarea lui Athanasie Rednic, conducătorul „școlii superioare”, către Petru Pavel Aron. După spectacolele date în cîteva case blăjene, „svăpăiații slujitori ai Thaliei noastre primitive”, cum îi numește G. Bariț, pornesc în „turneu”, între 24 decembrie 1755 și 6 ianuarie 1756, la Sebeș, Alba Iulia, Vințul de Jos, Cut.

După plecarea „trupeii”, însoțită de profesori, veninosul A. Rednic „a înmușiat pana de gîscă în călimara butucoasă de lemn de toi și a gătit o lungă scrisoare către Vlădica dus în vizitație canonică de la Baia Mare” — așa cum își închipuie împrejurarea un evocator al urbei de la gurile Tîrnavelor (Al. Lupescu — *Evocări de viață Blajului*, Blaj, 1937).

Autoritatea trebuia să afle că „niște școlari mai mari și mai mici din școala latină și valahă au fost îmbrăcați cu haine așa cum sînt îmbrăcați la comedii (comediantii): unul juca rolul regelui, alți patru purtau un baldachin pe patru stîlpi sub care pășea regele, doi duceau

pe sus o persoană cu panglică asemănătoare cu aceea pe care o poartă episcopii catolici, doi făceau pe îngerii..." Reprezentăția „consta din patru sau cinci cântări valahe și declamările celorlalți doi, a regelui și a celui alt. În limba română: regele, însă, pe tron, deasupra sceptrelor pe care alții le tineau, vorbea șezînd; solul, stînd în picioare pe umerii altuia, sufla din trompet". Rigidul denunțator e nevoit totuși să raporteze că „străinii, ca germanii, sașii și ungurii, spuneau că se bucură de spectacolele lor. Unii ziceau cu oarecare amărăciune că la ei nu se găseseră tineri potriviți pentru a practica asemenea jocuri și nici pentru a declama asemenea piese" (apud. G. Franga, **Spectacolul dat de scolarii români din Blaj în lărna anilor 1755—1756**, în S.C.I.A., tom 17, nr. 1, 1970).

Dacă textul acestei **Comoedia ambulatoria alumnorum** din 1755 s-a pierdut, piesa din 1761 **A scolasticilor de la Blaj facere...** ne-a parvenit, integral, pe 12 pagini scrise cu caractere chirilice. A fost semnalată de Nicolae Comșa în lucrarea **Manuscrisele românești din Biblioteca centrală de la Blaj**, 1944, dar, deși pomenită cînd și cînd, abia în 1978 Mircea Popa i-a închinat un studiu amănunțit — **Repertoriul vechiului teatru al elevilor din Blaj**, în rev. **Limbă și literatură**, III, 1978.

„Piesa este construită din două grupe de personaje. **Părinții și Fiii**, cei dintii venind la aceștia din urmă ca la niste învățați și cunoscători ai dogmelor și tradițiilor, pentru a cere o serie întreagă de lămuriri cu privire la unirea cu biserica Romei" (Mircea Popa, art. cit.). S-a reprezentat în românește, în fața generalului austriac V. von Buccow, sosit la Blaj ca să aplaneze conflictele religioase. Fapt cu totul ieșit din comun, protagoniștii piesei sînt „personaje” reale. Ion Deval de la Deva apare pe scenă întru chipind pe „Fiul Ioan, fiu de mirean din Deva”; în final, doi „mulțumitori” se adresează direct publicului: ei sînt numiți în text Ioan Mărgineanu și Ștefan More. În catalogul școlilor Blajului, întocmit de Zenovie Păclișanu, aceștia figurează, într-adevăr, ca elevi (**Documente privitoare la istoria școalelor din Blaj**, Buc., 1930). A jucat în prima noastră piesă de teatru păstrată integral în manuscris și marele cărturar Samuil Micu, elev. (G. Franga a publicat piesa în lucrarea sa **Contribuții la istoria teatrului românesc**, III, 1982).

În anul 1778, domnitorul Valahiei, Al. Ipsilanti, cheamă din Brașov ca profesor pe Franz Iosef Sulzer, căpitan în armata austriacă. Acest militar „care a vizitat românii din toate părțile Daciei” (T. Burada), tipărește la Viena, în 1781—

1782, cu caractere gotice, trei volume sub titlul **Geschichte des transalpinischen Daciens**. Întîi D. Ollănescu-Ascanio în partea a doua a cercetării **Teatrul la români** (1897), apoi T. T. Burada (**Cercetări despre începutul teatrului românesc în Transilvania**, în rev. **Arhiva**, Iași nr. 7—8, 1905), comentează, din bogatul material istoric și etnografic al cărții, largile pasaje dintr-o **comedie pastorală** (aflată în volumul III, 1782), pe care peregrinul vienez a privit-o, jucată în românește, la o nuntă... săsească. Nu se precizează locația.

Sînt scene din viața păstorească a românilor, cu puternice „ecouri din orațiile noastre de nuntă” (Ion Breazu, op. cit.). Personajele sînt un cioban, un mire, nuntași care alcătuiesc corul. Sulzer reține, fragmentar, textul românesc, ortografiat de el cu caractere gotice, dînd, paralel, traducerea germană.

Precizarea sa că textul „a ieșit de sub pana unui valah, numit Micule”, precum și frecvența paragrafelor muzicale, cu replici glumețe, în cel mai autentic stil de șezătoare, l-a îndemnat pe prof. Mircea Cherman și dr. Emil Poenaru să susțină că această „poezie comică pe muzică”, ar fi „primul vodevil românesc” și „primul text căruia i se cunoaște autorul” (**Primul autor dramatic român cunoscut: Micule**, în rev. **Astra**, iunie, 1978).

Desigur, aceste compuneri glumețe, destinate petrecerii, au fost numeroase. Consultînd un codex miscelaneu din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea ardelen, lingvistul N. Drăganu află partea finală a unei scenete satirice în versuri, scrisă, probabil, între 1754—1783 și numită apoi **conventional Judecata vlădicii** (N. Drăganu, **Pagini de literatură veche, în Dacoromania**, III, 1923). E o satiră sfichiuitoare la adresa fetelor ușurate, cu umor gros, gustat la petreceri, printre cîntece de lume.

Nu departe de acest gen lejer de comunicare prin dialogul teatrului a unor realități care preocupau anumite medii, se situează și mult discutata piesă **Ocisl Gregorii în Moldavia Vodae** tragedice **expressa** (**Uciderea lui Grigore Vodă în Moldova expusă în formă de piesă de teatru**). Existența ei a fost dezvăluită într-un raport academic din 1880, de către istoricul Nicolae Densușianu, cel care, din însărcinarea Academiei Române, cercetase fonduri documentare din Ungaria și Transilvania. Printre hîrțile lui Samuil Vulcan din Biblioteca Episcopiei unite din Oradea, se afla și acest text, atribuit de descoperitorul lui învățatului episcop.

Dacă, în timp, autorului i s-au dat diferite nume, măcar perioada elaborării

e în afara controverselor : ea se cuprinde între octombrie 1777, data uciderii domnitorului moldovean, și 1780, anul când moare împărăteasa Maria Tereza, invocată în text. O temeinică editie a piesei a dat Lucian Drimba (în Editura Dacia, 1983), precedind-o de un dens studiu filologic. Analizând textul format din „un prolog, trei scene precedate și urmate de unul sau mai multe interludii, o predică... în țigănește, precum și câteva cîn-tece în diferite limbi (română, latină, maghiară, un cîntec urma să fie în germană, dar n-a fost scris) și un testament bachic completat cu preceptele be-tivului“, L. Drimba precizează că acțiunea se desfășoară pe două planuri, unul grav, narînd evenimentele care au culmi-nat cu sacrificarea viteazului Grigore Ghica, și altul buf, carnavalesc.

De unde și concluzia — judecînd după puternice rezonante de commedia dell'arte — că această scriere de tip baroc este proprie teatrului scolar practicat atunci în mediile studioase germane, maghiare, cit și în cele românești. Cu siguranță, piesa a fost urcată pe scenă, locul acesteia fiind, după opinia majorității cercetătorilor, tot Blajul atîtor înfăptuiri naționale.

După aceste hotărîtoare dovezi de istorie culturală furnizate de secolul al XVIII-lea transilvan, potrivit cărora tea-trul românesc cult își are obîrșia peste munți, cu îndreptărire sperăm în noi și revelatoare descoperiri științifice. Va tre-bui să lămurim rolul de îndrumător ar-tistic al lui Mihail Halici, cîtorul cole-giului reformat din Caransebes, care, că-tre finele secolului al XVIII-lea, contri-buie cu bani și daruri la afirmarea ele-mentului românesc în spectacolele teatru-lui scolar. Același M. Halici a tradus, spre a fi reprezentat, un **Cantico di amore — Kantek rumanesku de dragoste**.

La numele autentic românesc de parti-cipanți la sărbătorile scolare cu elemente dramatice, Baci, Balea, Bari, Bocșa, Borza, Șinca, Furca, Vaida, Șorban, Bosca, Mihali, nume identificate în ac-tele Colegiului reformat din Aiud (înfi-nțat în 1662), desigur vor fi adăugate, cu vremea, și altele, din alte arhive sco-lare ardeleni și bănățene. Căci Transil-vania noastră este atît de bogată în oa-meni și fapte de cuprindere națională, încît cunoașterea lor deplină cere timp și dragoste frățească.

Ionuț NICULESCU

Teatrul în presa de-acum un veac martie 1887

Ghiociei Mărtisorului vesteau bătrînilor noștri ultima lună „plină“ a sta-giunii. Premiere și „bene-fisuri“ adunau lumea la teatru cînd berăriile încă nu scosese mesele de trotuar. ● Deschidem pa-ginile Unirii din 14 mar-tie. Premiera unui autor, vechi amic al bucureșteni-lor, Dumas-fiul — Francil-lon. ● Noroc că subtilul C. Nottara „a fost cît se poate de bine; scena cînd rămîne singur în actul al doilea și-și aprinde țigara a fost reușită“. Aristizza Romanescu „nu a lăsat să-i

scape cea mai mică nuan-ță a rolului. Pasionată, nervoasă pe rînd, dumnea-ei a făcut sala să izbuc-nească în aplauze. Jocul dnei este cit se poate de natural, făcea pe oricine să se crează un martur indiscret în intrigi d-ale casei, în loc d-a se crede la teatru“. ● În „benefi-ciul“ de la sala Dacia al lui N. Hagiescu cu fioro-sa melodramă **Ucigașul lui Samson**, cronicarul zia-rului Unirea (5 mart.) scrie că „d-ra Eliza Gă-nescu este debutantă; po-ate că vom avea fericirea să recunoaștem în dum-neai o viitoare artistă“. Fericirea nu s-a lăsat mult dorită, căci juna de-butantă de 17 ani avea să devină marea actri-tă Constanta Demetriade. ● Tot într-un spectacol de beneficiu, al regizoru-lui (deocamdată de culise) Paul Gusti, se reprezintă o farsă localizată de mult talentul condei al regi-

zorului, **Un bărbat cu trei neveste**. În distribuție, un actor care va ilustra, cu-rînd, scena craioveană, Ion Anestin, neîntrecut în teatrul lui Alecsandri, A-cum, citim în Unirea (12 martie), e „deja cunoscut ca un artist de merit și unic în rolurile sale încă de cînd juca la Teatrul Dacia“. Toti vedeau în Anestin pe dreptul urmaș al comicalui Ștefan Iulian (neuitatul Ipingscu) pe scena Naționalului bucu-reștean, dar actorul a tre-buit să ia drumul Olte-niei, unde s-a stins la bă-trînete, mulțumit pentru cîte împlinise. ● Se scrie cu emoție (tot în Unirea, 15 mart.) că Ernesto Rossi, „cunoscutul trage-dian, e hotărît să pără-sească scena. Mai înainte însă va face o călătorie artistică prin Austria, Ru-sia și probabil și pe la noi“. Vom vedea.

I. N.